

ДЎППИНИНГ ТАРИХИ

**Наманган вилояти тарихи ва маданияти давлат музейи илмий
ходими: Ниязова Умида**

Ҳар бир халқнинг миллийлигини намоён этувчи белгилар бўлиб, улардан бири бу – унинг миллий кийими, ундаги ранг, нақш ва шакл ҳисобланади.

Юртимизда миллийлик рамзи сифатида дўппи алоҳида ўрин тутди. Бугунги кунда ушбу бош кийимини кийиш нафақат моддий маданиятимизга эътибор, балки маънавий меросга эҳтиром, миллий қадриятларга қайтишнинг ёрқин намунасидир.

Қадимги даврларда бош кийимга караб Ўзбекларнинг этник ва локал гуруҳлари билан фарқ қилинган. Эркақлар бошига асосан турли хилдаги дуппи (дуппи, такё) кийган, аёллар эса купинча ранг -баранг румол ёпинган. Дуппининг даставвал тагини ва гардиши (кизаги) ни айрим ҳолда тикиб кашталаганлар ва майда кавалаб кушиб тикканлар. Одатда, дуппига нозик гул кадаб тикилади, айрим аёлларнинг дупписига майда мунчок, маржонлар. Хоразмликларда жияк ва попук такилади. Илгари конус шаклидаги дуппилар Тошкент, Самарканд, Шахрисабзда тарқалган, энди эса Шахрисабзда сакланган.

Бироз япалок ясси шаклда ичига ураб коғоз билан майда кавик қилинган дуппилар асосан Фарғона водийсида маълум. Айниқса «Бодом» ёки «каламбир» чакиш ок ипак ип билан таги кора матоларга кашталанган Чуст дупписи нафақат водийда, балки Чустдан ташқарида ҳам машҳур. Таги кашта қилиниб, ранг -баранг гул шаклидаги Хужанд-уртатепа дуппилари бутун Ўзбекитонга тарқалган.

Эркаклар кийиши учун калпок-кулох 4 булак уч бурчак матодан гардишсиз тикилган. Конус шаклидаги баланд кулохни илгари каландорлар кийган, тухум шаклидаги чаккаси бир оз юмалок кулохни Бухорода кишилар кийганлар. Бундай бош кийим урта асрлар минатюраларида куп учрайди. Асли кулохни рухонийлар ва диндор кишилар купрок кийганлар. Кулохга ухшаш теридан тикилган кишки телпак Самарканд ва Бухорода учрайди. Фаргона водийсида ва Тошкент вилоятида телпак духоба ёки мовутдан тикилган тепаси тулки ёки сафсар муйнаси, куй терисидан тикилган. Телпак бичимида кийгиздан тикилган кулпокни асосан даштда яшовчи аҳоли кийган.

Кулпопнинг 2 четида кесиги (кийик жойи) ва соябон учун кенг химояси булган. Одатда калпок ок кийгиздан, химоясининг чеккаси эса кора читдан тикилган.

Хоразм Узбекларининг аёллари ипакдан тикилган доирасимон шаклдаги гулли тахё (дуппи) га ипдан ёки куш патидан попук урнатганлар, тангалар осганлар. Тахё устидан одатда румол ёпилган. Бу ерда румол турлари куп булган: махаллий усталар тукилган ок такана ва ипак румол (читкор гул босган, жундан тукилган накшли сергул румол, четдан келтирилган Боку румоли, Паранг Француз ёки Оврупа румоли ва хоказолар).

Эркакларнинг кадимдан киядиган бош кийими чугирма бир неча турда куй терисидан тикилган, коракул терисидан тикилган шерози попок ва кулочин пайдо булган.

Бутун Узбекистонда салла ураш айникса байрамларда илгаридан шартли одат булиб келган. Аммо Фаргонанинг айрим туманларида ва Хоразмда байрам булса-да, баъзи кишилар салла урнига дуппи ёки телпак кийган, холос. Саллани дуппи ёки кулок устидан ураганлар, ранги ва ураш услуби билан бир оз фарк килган. хозир салла ураш кам таркалган, уни асосан кариялар ва диндор кишилар купинча маракаларда ва диний байрамларда ураб чикадилар.

Аёлларнинг кадимий анъанавий бош кийими гардиши баланд юмшок култа (кийгич) хозир бутунлай кийилмайди. Култанинг эски турида тепаси очик булиб, соч урами чикарилган, ёки кизларнинг кийгичида тепаси ёпик булган. Салла ураш

Ўзбек аёлларининг қадимий бош кийими ҳисобланган. XIX асрда Тошкент ва Андижонда бу одат қилиб кетган. Ҳозиргача баъзи Ўзбекларда салла ураган аёлларни қисман учратиш мумкин. Аёл салласи узаро бир оз фарқ қилинган. Қўпчилик аёллар уни узига ҳос шаклдаги махсус бош кийим-лачак устидан қийилган. Самарқандликлар лачакни узунрок қилиб ураб қўпрак ва орқа томонини бекитиб турган. Тошкентликларда ҳам ҳудди шу бичимда лачак қийилган. Самарқандликлар лачакни узунрок матодан бир оз бошқача шаклда тикканлар. Жанубий Хоразм Ўзбеклари салла шаклида айлангириб, бир учини қўпракка ташлаганлар. Одатда илгари уйдан ташқарига қийилса, аёллар салла устидан мирсақ ёки қўпқўрак румол шаклида оқ ёки қизил ип матодан тикилган қўпқўрак ёпиниб қийилганлар.

Эски одатга биноан саллани аёл биринчи фарзанд қўнгандан сўнгра урай бошлаган. Кейинги вақтларда она биринчи набира қўпқўрак, салла ураш одати пайдо бўлган салла ураш махсус иримлар билан қадимий даврлардан қийилганлиги тўғрисида тарихий маълумотлар мавжуд. Ўзбек лачақига ухшаш бош кийим қийиллик номи билан қўпқўрак ва қўпқўракларда ҳам маълум.

Аёлларнинг қўпчилиги кейинчалик анъанавий бош кийимидан воз қўчиб, қўпқўрак рангдаги ва турли материалдан қўпқўрак румол ёпина бошладилар. Румол ураш ёки ёпиниш ҳам турлича, қўпқўраклигига қўпқўрак ураганлар. Қўпқўракга қўпқўрак катта рангли қўпқўрак гулли ипак жун ёки қўпқўрак тивит румол ураш одатда ҳозиргача сақланган.

Дўппиларимиз ҳақида қўпқўракли факт

1. Дўппилар қадимдан эрон ва туркий халқлар орасида қўпқўрак тарқалган. Ўзбекистонда Қўпқўрак, Андижон, Тошкент, Самарқанд, Бўхоро, Бўйсун, Шаҳрисабз дўппилари машҳур.

2. Ўзбекистоннинг энг машҳур дўпписи тўрт қўпқўракли Қўпқўрак дўппиларидир. Унинг томонлари эгасини қўпқўракнинг тўрт асосий нўқтасидаги ёвуз қўпқўракдан қўпқўрак қилади. Қўпқўрак ранг фазони ва қўпқўраклини англатади, безакда одатда оқ иплардан фойдаланилган. Либоснинг 4 томонидаги “қўпқўрак” ҳаётни, оилавий

фаровонликни англатади ва ёмон кўздан ҳимоя қилади. Дўппининг пастки қисмида келтирилган 16 арка ҳаёт ва ўлим давомийлигидир. Шакл бериш орқали улар бойлик ва ҳаётӣ энергия таъминотини жалб қиладилар. Аркадаги кўзичоқ шохлари куч ва жасоратни англатади.

3. Тошкентнинг духоба дўпписи сидирға бахмалдан, бухоро дўпписи сидирға ёки гул-ли бахмалдан тайёрланади; бухоро дўпписига ранг-баранг ипак ипларда йўрма усулида кашта тикиб безатилган жияк тутилади.

4. Ироқи дўппи Шаҳрисабзда кенг урф бўлган, кейинчалик бошқа жойларга тарқалиб, ҳар бир маҳаллий жойнинг ўзига хос безак усулида яратила бошланди. дўппининг бу турида кашта иплари суғирилиб тўр ҳолига келтирилган мато (сурп)га рангли ипак ёки ингичка толали пахта ипи билан ироқи чок(терма ва босма усули)да тикилади (номи шундан). Ироқи дўппининг энг яхши намуналари Шаҳрисабз ва Китоб дўппидўзлари томонидан тайёрланади.

5. Бухоро зардўзларининг зардўзи-гулдўзи ва зардўзи-заминдўзи (“Юлдуз”, “Товус”) дўппилари бадий жикатдан юқори баҳоланади.

Ўзбек дуппилари:

1. Ироқи гаргул (Тошкент).
2. Тагдузи.
3. Ироқи курбака нусха.
4. Йурмадузи (Самарканд).
- 5-6 Мунчок гулли (Андижон)
7. Ироқи (Шаҳрисабз).
- 8-9 Бойсун дуппилари.
- 10 Ироқи санама (Шаҳрисабз).
- 11-12 Бойсун дуппилари.

ФҲЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. «Узбек энциклопедия» си Т-1997
2. www.pedagog.uz
3. www.ziyonet.uz
4. *Архив .уз*